

Володимир В. Глухов*

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Актуальність теми статті полягає у необхідності розробки системного підходу до фінансового забезпечення відновлення та розвитку агропромислового комплексу (АПК) України в умовах повоєнного відновлення. Залишаючись пріоритетним елементом економіки України, АПК ще й носить інклюзивний характер, збереження якого в умовах війни — важливе завдання. Диверсифікація джерел фінансування АПК вимагає пошуку нових регуляторних та стимулюючих механізмів залучення фінансових ресурсів. Обґрунтовано важливість залучення як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових ресурсів для подолання викликів, зумовлених війною та економічною нестабільністю.

У статті описано стан і структуру АПК, включаючи вплив військових дій на його інфраструктуру, а також оцінено прямі та непрямі збитки. Аналізуючи фінансові потреби для відновлення та розбудови АПК з'ясовано, що поточного фінансування є недостатньо. При цьому військові дії тривають і АПК продовжує зазнавати збитків. Це обумовлює необхідність забезпечення стійких джерел фінансування. Акцентовано увагу на ключових пріоритетах фінансування відновлення галузі, зокрема на підтримці фермерів, модернізації інфраструктури, інтеграції до європейської системи стандартів та створенні умов для інноваційного розвитку.

Систематизовано дані щодо потреб фінансування в період 2024-2034 років, включаючи оцінки від міжнародних фінансових організацій. Запропоновано адаптацію аграрної політики України до стандартів ЄС, що передбачає впровадження стимулюючих механізмів для залучення інвестицій, розширення експорту та забезпечення сталого розвитку. В цьому ключі важливим досягненням аграрної політики є прийняття стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, де окреслено чіткі цілі і завдання, які сприяють розширенню можливостей фінансування АПК.

Висновки статті спрямовані на формування стратегічного підходу до фінансового забезпечення АПК, який базується на інноваціях, державно-приватному партнерстві та інтеграції до європейської спільноти.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; фінансове забезпечення; кредитування; інвестиції; аграрна політика; фінансове стимулювання; бюджетна підтримка.

Рис. 1. Табл. 2. Літ 11.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-282-157-166

Volodymyr Hlukhov

FINANCIAL PROVISION FOR THE RECOVERY AND DEVELOPMENT OF UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR

The relevance of the article lies in the need to develop a systemic approach to the financial provision for the recovery and development of Ukraine's agro-industrial complex (AIC) in the context of post-war reconstruction. Remaining a priority sector of Ukraine's economy, the AIC also carries an inclusive character, the preservation of which under war conditions is a significant challenge. The diversification of AIC financing sources necessitates the search for new regulatory and incentive mechanisms to attract financial resources. The importance of mobilizing both domestic and external financial resources to overcome challenges caused by the war and economic instability is substantiated.

* State Research Institute for Informatization and Economic Modeling. Ukraine.

The article describes the state and structure of the AIC, including the impact of military actions on its infrastructure, and evaluates both direct and indirect losses. Analyzing the financial needs for the recovery and development of the AIC reveals that current funding is insufficient. Meanwhile, the ongoing military conflict continues to inflict damages on the AIC, highlighting the necessity of ensuring sustainable financing sources. Attention is focused on the key priorities for financing the sector's recovery, particularly supporting farmers, modernizing infrastructure, integrating into the European standards system, and creating conditions for innovative development.

Data on financing needs for the period 2024-2034 are systematized, including assessments from international financial organizations. The article proposes adapting Ukraine's agricultural policy to European Union standards, which involves implementing incentive mechanisms to attract investments, expand exports, and ensure sustainable development. In this context, a significant achievement in agricultural policy is the adoption of the strategy for the development of agriculture and rural areas in Ukraine until 2030, which outlines clear goals and objectives that enhance AIC financing opportunities.

The article's conclusions aim to form a strategic approach to the financial provision of the AIC, based on innovation, public-private partnerships, and integration into the European community.

Keywords: agro-industrial complex; financial provision; lending; investments; agricultural policy; financial incentives; budgetary support.

Peer-reviewed, approved and placed: 07.12.2024.

Постановка проблеми. В Україні агропромисловий комплекс (АПК) завжди був у числі ключових пріоритетів реального сектору економіки. З одного боку АПК забезпечує інклюзивність суспільства, з іншого — лівова частка валового внутрішнього продукту в Україні формується за рахунок АПК. Повномасштабне вторгнення росії обумовило наявність важливих викликів для цього сектору. Ці виклики потребують нових підходів та механізмів для адаптації функціонування АПК в поточних умовах, в той же час повинні враховуватись стратегічні пріоритети повоєнного відновлення України. Фізичне знищення та ушкодження інфраструктурних елементів АПК, на тлі необхідності становлення нового місця України у світовій господарській системі, роблять проблематику актуальною, своєчасною та одночасно складною. Важко уявити продуктивний розвиток та відновлення АПК без фінансової підтримки та ефективного регулювання інвестиційних процесів в цій сфері. Підґрунтям зазначених змін виступають фінансові ресурси, а ключовим суб'єктом їх ефективного розподілу — держава. Дослідження пріоритетів фінансового забезпечення АПК в час війни та повоєнний період є центром наукових пошуків у межах даної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Агропромисловий комплекс зазнавши нищівних збитків через повномасштабну військову агресію рф залишається пріоритетним та важливим елементом економіки України. Тематика оцінки його стану та перспектив розвитку є центром у наукових доробках українських та зарубіжних науковців. Проте динамічність змін, необхідність адаптації інфраструктури АПК до стандартів ЄС вимагають постійних наукових пошуків. Базою даного дослідження є праці: Андрос С.В. [8], Гарафонові О., Зорі С. [2], Жаліла Я. [5], Русан В. [5], Маргасової В., Муляр О. [2], Нейтер Р. [2], Собкович О. [5], Шевченко А. [5], Рябініної Н.

[10]. Звіти та оцінки Світового банку становили цікавість в ході даного дослідження.

Мета статі полягає в описі джерел фінансування відновлення та розвитку АПК України в розрізі зовнішнього та внутрішнього фінансування з акцентацією на наявні проблеми та перспективи.

Основні результати дослідження. Агропромисловий комплекс України – складна система до складу якої входять галузі народного господарства, які мають відношення до виробництва сільськогосподарської продукції та доведення її до кінцевого споживача. Більшу частину агропромислового комплексу України займає сільське господарство, що водночас є основним елементом матеріального виробництва, яке покликане забезпечувати населення країни продовольством. Частка сільського господарства в структурі АПК складає приблизно 16%. Окрім сільського господарства структура АПК України включає підприємства, що займаються заготівлею, зберіганням, транспортуванням, переробкою сільськогосподарської продукції. Також до складу АПК входять підприємства, що забезпечують сектор машинами, добривами, засобами захисту рослин, а також працівниками і науковими розробками в цій сфері. Отже, ключовими ланками АПК є сільське господарство, тваринництво, харчова промисловість. Багатосегментність та складність побудови агропромислового комплексу України посилює проблематику підбору уніфікованих стимулюючих заходів регулювання та розвитку.

Оцінка наслідків вторгнення росії в Україну для аграрного сектору свідчить про значні збитки. Загальна сума зруйнованих активів становить 10,3 мільярда доларів. Найбільша частка втрат припадає на пошкоджену та знищену сільськогосподарську техніку – це 5,8 мільярда доларів, що становить 56,7% від загальних збитків. Що стосується втрат, пов'язаних із недоотриманими доходами аграріїв і зростанням собівартості продукції, вони швидко зростають, досягнувши 69,8 мільярда доларів. До цих втрат відносяться: скорочення обсягів виробництва у рослинництві та тваринництві; зниження внутрішніх цін на основні аграрні культури; зростання витрат на виробництво; витрати, необхідні для відновлення пошкоджених земель. Ця ситуація суттєво впливає на стійкість і майбутній розвиток аграрного сектору України [1].

На рисунку 1 відображено структуру збитків АПК станом на липень 2024 року. Найбільша частка збитків припадає на знищену та пошкоджену сільськогосподарську техніку. Питома вага цих збитків становить 56,7%. Пошкоджені та знищені зерносховища – 17,5%, вироблена продукція – 18,2%. Фактори виробництва, багаторічні культури, аквакультури та рибальство, тваринництво займають незначні частки. Загальна сума збитків складає 10,3 млрд доларів. Проте, окрім прямих збитків, що зазначені на діаграмі, непрямі є набагато більшими, їх вартість оцінюється у 69,8 млрд доларів.

Дослідженню питань оцінки втрат реального сектору економіки України в цілому та АПК зокрема присвячено численні дослідження вітчизняних практиків і науковців, а також світових фінансових установ. Оцінки збитків сільського господарства здійснено фахівцями KSE та GFDRR, які за

авторською методологією оцінюють збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення.

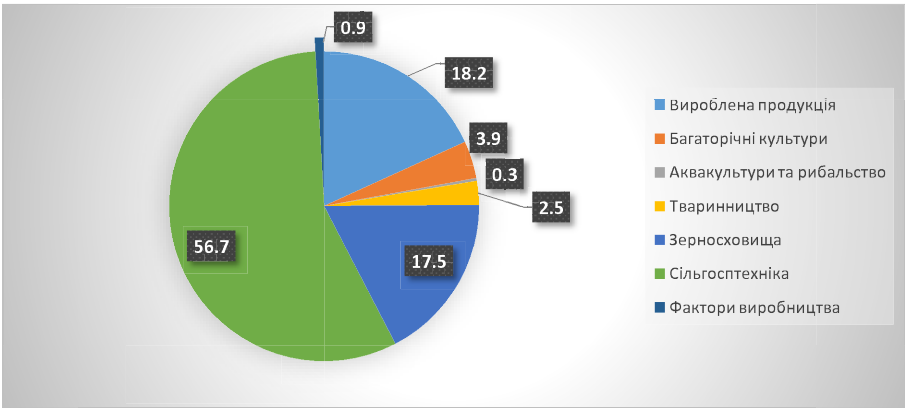

Рис. 1. Структура збитків АПК України, станом на липень, 2024 р.,%, побудовано за [2]

Таблиця 1. Потреби реконструкції та відновлення АПК у 2024-2034 рр., авторська вибірка з [2]

№п/п	Складові	Сума потреб, млрд дол. США
1	Підтримка реконструкції	9,402
2	Підтримка негайного відновлення с/г виробництва	6,122
3	Підтримка довгострокового відновлення сільського господарства	35,513
4	Підтримка с/г інституцій	5,020
	Всього	56,057

Втрати розділено на дві категорії – прямі та непрямі. Так, очевидним є те, що недоотримання виробничих прибутків також слід відносити до втрат. Такі втрати, хоча і є непрямыми, але також потребують витрат на відновлення. З розрахунку на 10 років потреби реконструкції та відновлення агросектору складають 56,057 млрд дол. США. В таблиці 1 зображено структуру цих потреб.

Підтримка реконструкції, зерносховищ, сільгосптехніки, багаторічних насаджень, тваринництва, рибальства та аквакультур в розрахунку на 10 років складають 9,402 млрд дол. США. Підтримка негайного відновлення сільськогосподарського виробництва передбачає необхідність у 6,122 млрд дол. США, які повинні спрямовуватись на: компенсацію відсоткових ставок за кредитною програмою 5-7-9; часткові кредитні гарантії для сільського господарства; гранти та фактори виробництва для малих сільськогосподарських виробників; зернові рукави; повні та співфінансові гранти на

виробництво альтернативної енергії; рекультивація пошкоджених сільгоспугідь. 35,513 млрд дол. США необхідно для підтримки довгострокового відновлення сільського господарства. Ці кошти будуть спрямовуватись у: інвестиційні гранти для просування climate-smart-crop production; інвестиційні гранти для садівництва та овочівництва; інвестиційні гранти на розвиток climate-smart-livestock production; інвестиційні гранти для інтегрованих харчово-енергетичних систем, включаючи біогаз; інвестиційні гранти для рибальства та аквакультури. Також необхідними будуть кошти для підтримки сільськогосподарських інституцій, адже виклики євроінтеграції вимагають збільшення фінансування відповідних державних установ. До їх числа слід віднести – Міністерство аграрної політики та продовольства України, Держпродспоживслужба та інші допоміжні організації та установи (лабораторні, дослідницькі і тд.).

За оцінками ж Світового банку [3], протягом першого року після початку повномасштабної війни (лютий 2022 – лютий 2023 рр.) втрати аграрного сектору України досягли значних масштабів. Збитки, завдані безпосередньо активам, склали 8,7 мільярда доларів США, а непрямі втрати, спричинені зменшенням виробничих можливостей, оцінено в 31,5 мільярда доларів. Загальна сума становить 40,2 мільярда доларів. Витрати на проведення розмінування станом на лютий 2023 року оцінюються в 37,6 мільярда доларів. У сфері зрошення та водовідведення збитки сягають 380,5 і 282,5 мільйона доларів відповідно, а на відновлення систем зрошення потрібно 8,9 мільярда доларів. Загальна потреба у відновленні аграрного сектору України у 2024-2033 роках становитиме 29,7 мільярда доларів.

Варто погодитись, що повоєнний розвиток АПК потрібно розглядати в широкому контексті сталого розвитку сільських територій України, який має відбуватися інклюзивним шляхом, за участі всіх зацікавлених сторін. Відновлення сектору має базуватись не лише на цілях зростання виробництва, але й на забезпеченні довгострокового сталого розвитку України на шляху до членства в ЄС.

Фінансове забезпечення відновлення та розбудови АПК повинно ґрунтуватися не лише на внутрішніх джерелах фінансування. Адже, враховуючи дефіцит фінансових ресурсів в державі, зростаючі потреби фінансування сектору безпеки і оборони, роль зовнішнього фінансування стає все актуальнішою. Фінансова допомога від міжнародних фінансових організацій має вирішальне значення для розв'язання нагальних та середньострокових завдань. Це включає відновлення аграрної галузі й її інфраструктури, посилення державних інституцій, забезпечення фінансової підтримки малих, а також сприяння більш стійкому інвестуванню. В цьому ключі підкреслимо, що ключовими пріоритетами реконструкції та відновлення сільського господарства за оцінками світових фінансових установ є [3]: «надання прямої фінансової підтримки фермерам шляхом диверсифікації сільськогосподарського виробництва та створення продовольчо-енергетичних систем; стимулювання екологічної та соціальної сталості продовольчих систем в Україні відповідно до Європейського зеленого курсу; розвиток потенціалу інституцій, щоб вони могли забезпечити кліматично стійке відновлення;

допомога фермерам у розумному використанні коштів, виділених на підготовку до вступу в ЄС, з метою інтеграції аграрного сектору України в систему ЄС». При цьому для активізації зовнішнього інвестування в АПК України для його відновлення та модернізації важливим є адаптація аграрної політики України до вимог ЄС. Варто пришвидшити адаптацію вітчизняного законодавства до вимог ЄС. За даними Держпродспоживслужби, станом на 01.12.2022 р. на 54% реалізовано заходи із виконання Угоди про асоціацію у частині «Сільське господарство» та на 68% — у частині «Санітарні та фітосанітарні заходи» [4]. Воєнні дії в Україні, які стали причиною пошкоджень та руйнувань АПК гальмують процес адаптації.

У середньо- та довгостроковій перспективі експортна політика України в аграрній сфері повинна узгодити спільну позицію бізнесу та уряду щодо ролі країни у зміцненні глобальної продовольчої безпеки, розвитку сільського господарства та визначення пріоритетних напрямів його трансформації. Такими пріоритетами є [5]: розроблення та впровадження стимулюючої аграрної зовнішньоекономічної політики; сприяння розширенню асортименту експорту агропромислової продукції; пошук нових маршрутів експорту сільгосппродукції; розроблення та запровадження єдиного інформаційного центру підтримки експортерів та відповідного веб-порталу; посилення вітчизняної експортної дипломатії; продовження адаптації вітчизняного законодавства до європейських санітарних і фітосанітарних вимог стосовно виробництва сільськогосподарської продукції, умов утримання тварин; створення системи державного нагляду, контролю і покарання у сфері зовнішньоторговельної діяльності, за якої експортерам було б як економічно, так і репутаційно не вигідно постачати за кордон неякісну продукцію.

Диверсифікації джерел фінансового забезпечення розвитку та відновлення АПК в Україні повинно передувати окреслення чітких стратегічних орієнтирів розвитку всього сектору. В цьому руслі важливим кроком до створення сприятливих умов для залучення інвестицій та спрямування грошових потоків в АПК України стало схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках [6].

У таблиці 2 відображено ключові цілі та завдання, які сприятимуть досягненню очікуваних результатів у сфері відновлення та розбудови АПК в контексті адаптації регулюючих механізмів України до стандартів ЄС.

Так, поставлені цілі стосуються не лише сприяння залучення фінансування АПК, ця стратегія є всеохоплюючим вектором розвитку с/г та сільських територій. Проте окремі напрямки передбачають залучення прямих іноземних інвестицій від міжнародних партнерів, бюджетне фінансування, державно-приватне-партнерство. В умовах дефіциту фінансових ресурсів держави оптимальним джерелом фінансової підтримки суб'єктів господарювання є надання кредитів під державні гарантії. Про це неодноразово згадується в працях вітчизняних науковців [7]. Для прикладу іноземним інвесторам пропонується взяти участь в процесі збалансування

виробництва сировинних і перероблених продуктів. Це стане можливим завдяки дерегуляції прямих іноземних інвестицій. Державно-приватне партнерство також може слугувати стимулом для залучення інвестицій, а саме — у відновлення інфраструктури, зрошення, розвиток відновлювальних джерел енергії.

Таблиця 2. Стратегічні цілі та завдання розвитку АПК в Україні, авторська вибірка з [6]

Цілі	Завдання
1. Формування державної політики розвитку с/г та сільських територій	1. Удосконалення механізмів ведення обліку обробки та систематизації інформації про виробників с/г; 2. Зміни до законодавства для створення виплатної агенції; 3. Створення адміністративних та контролюючих систем;
2. Задоволення потреб у високоякісних і безпечних харчових продуктах	1. Забезпечення реагування виробників с/г на попит; 2. Забезпечення продовольчої безпеки;
3. Забезпечення стійкості с/г сектору	1. Підтримка відновлення; 2. Забезпечення справедливого доходу ФГ; 3. Посилення орієнтації на ринок; 4. Поліпшення виробничо-збутових ланцюгів;
4. Ефективне використання земель, їх розмінування, проведення земельної реформи	1. Проведення земельної реформи; 2. Сприяння сталому розвитку та ефективному використанню природних ресурсів;
5. Кліматично орієнтоване с/г	1. Сприяння пом'якшенню наслідків змін клімату; 2. Запобігання втраті біорізноматіння;
6. Модернізація аграрного сектору: розвиток переробки, інновації, цифровізація та обмін знаннями	1. Сприяння розвитку переробних підприємств; 2. Створення ефективної системи поширення с/г знань та інновацій; 3. Цифровізація;
7. Створення умов для розвитку сільських територій	1. Новий підхід до сільського розвитку; 2. Сприяння підтримки фермерів-початківців; 3. Гендерна рівність.

Фінансування зазначених в таблиці заходів планується здійснювати за рахунок ресурсів державного та місцевих бюджетів, міжнародної фінансової підтримки у формі кредитів і грантів від партнерів з розвитку, допомоги від міжнародних фінансових установ, фінансування з бюджету ЄС через Ukrainian Facility, а також підтримки в рамках Ініціативи AGRI-Україна (Agriculture Resilience Initiative) для зміцнення аграрного сектору України й інших джерел, що відповідають вимогам законодавства.

Щороку обсяги фінансування, а також потреба у матеріально-технічних і трудових ресурсах, визначаються з урахуванням можливостей державного бюджету.

Очевидним є те, що фінансове забезпечення відновлення і розвитку АПК в Україні потребує значних фінансових ресурсів. Не применшуючи роль

прямих іноземних інвестицій, донорської та грантової допомоги, бюджетної підтримки, без налагодження ефективних кредитних механізмів залишається дефіцит фінансування суб'єктів АПК. На це звертають увагу вітчизняні науковці. У сучасних умовах, коли спостерігається різниця у рівнях цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, зростання вартості кредитних ресурсів, високі податкові навантаження, наслідки війни та інші негативні макроекономічні чинники, фінансова система виявилася нестабільною. Це спричинило скорочення обсягів фінансово-кредитних ресурсів, які спрямовуються на розвиток аграрного сектору, а також гостру нестачу коштів для забезпечення безперервності агровиробництва та капітальних інвестицій. Водночас збільшення державної фінансово-кредитної підтримки аграрного сектору часто не дає очікуваного результату. «Нинішня система кредитування спрямована на прибутковість у галузях з високою оборотністю капіталу. Через низьку рентабельність і відносно низьку віддачу від інвестованого капіталу поточна процентна ставка за кредитами унеможливує участь аграрного сектору на ринку позикового капіталу. Реальне економічне становище сільських виробників не дозволяє віднести їх до кредитоспроможних. Ризик для коротко- та довгострокових інвестицій дуже високий, політична ситуація в країні нестабільна, здатність державних органів ризикувати та надавати потенційним інвесторам необхідні гарантії низька» [8, с.15].

Досліджуючи пріоритетні напрями стимулювання розвитку агропромислової сфери, Рябініна Н.О. справедливо відводить чільне місце фінансовій підтримці цих процесів, а саме – державній допомозі, бюджетуванню, кредитуванню та інвестуванню. Підтримка інноваційно-технологічного розвитку АПК забезпечується завдяки політиці державного сприяння, зокрема, Міністерство аграрної політики та продовольства України визначило стратегічною ціллю розвиток переробних і високотехнологічних галузей в АПК. У 2024 році планується збільшення частки переробки в структурі ВВП з 10% до 20% [8].

На 2024 рік виділено фінансування у межах 75 грантових програм на загальну суму 11 мільйонів доларів США. Підтримка агропромислового сектору через Міністерство економіки України здійснена шляхом компенсації таких витрат: відшкодування за втрати чи пошкодження сільськогосподарської техніки та обладнання (1 млрд грн), розмінування земель сільськогосподарського призначення (2 млрд грн), соціальне страхування працівників у сімейних фермерських господарствах (5 млн грн), а також забезпечення лабораторно-профілактичних заходів державної ветеринарної служби (3,827 млрд грн). Крім того, у 2024 році Кабінет Міністрів підтвердив продовження терміну дії програми «Доступні кредити 5-7-9» до 31 березня 2025 року. На 2024 рік було виділено кредитів на суму 78,8 млрд грн (14 тис. отримувачів), за Програмою «Доступні кредити 5-7-9» для сільських господарств – 44,5 млрд грн (10,9 тис. отримувачів) [10, с.274].

Щодо бюджетного фінансування, то згідно Закону України «Про державний бюджет України на 2025 рік» фінансування фермерських господарств та інших виробників с/г продукції здійснюватиметься через

Український державний фонд за бюджетною програмою Мінагрополітики та продовольства України [11]. У 2025 році передбачено 9 додаткових пропозицій щодо фінансування аграрної сфери:

- підтримка на 1 га вирощування бавовнику на Півдні України;
- нова бюджетна програма «Заходи із вселення водних біоресурсів у рибогосподарські водні об'єкти» (21 млн грн);
- збільшення видатків за програмою фінансової підтримки с/г виробників;
- фінансування напрямів підтримки скотарства за рахунок спеціального ДБ;
- відкриття нової бюджетної програми «Реконструкція, модернізація та відновлення меліоративних систем» (1 млрд грн);
- відкриття нової бюджетної програми «Фінансова підтримка виробництва електроенергії з відходів виробництва продукції АПК» (1 млрд грн);
- відновити фінансування бюджетної програми компенсації вартості с/г техніки (1 млрд грн);
- збільшення на 25 млн грн видатків на підтримку 5 наукових установ за бюджетною програмою «Наукова і науково-технічна діяльність у сфері розвитку АПК, стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції».

Висновки. Таким чином, відновлення та розвиток агропромислового комплексу України вимагає системного підходу до фінансового забезпечення. Необхідно поєднати ресурси внутрішнього та зовнішнього фінансування, залучивши інвестиції, грантову допомогу та бюджетні кошти. Важливим аспектом є модернізація аграрної політики України відповідно до стандартів ЄС, що дозволить залучити міжнародних партнерів та розширити можливості для відновлення інфраструктури, підтримки малих фермерів і розвитку інноваційних підходів у виробництві. Особливу увагу слід приділити адаптації національного законодавства до європейських вимог і впровадженню стимулюючих механізмів, які сприятимуть розвитку сталого сільського господарства.

Водночас довгострокова перспектива відновлення АПК потребує ефективного кредитного забезпечення, створення умов для залучення іноземних інвестицій і вдосконалення державного управління. Диверсифікація джерел фінансування, запровадження державно-приватного партнерства та впровадження інновацій у виробництво стануть основою для побудови конкурентоспроможного аграрного сектору. З урахуванням викликів війни та глобальних змін, фінансова підтримка агросектору повинна забезпечити не лише відновлення, але й його стійкий розвиток у відповідності до принципів екологічної та соціальної відповідальності.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають в оцінці ефективності використання залучених коштів для відновлення та розвитку АПК з різних джерел.

1. KSE Agrocenter, Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review, Issue 3, URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf>

2. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf

3. World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, Rapid Damage and Needs Assessment, World Bank Group, March 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>

4. Відкриття нових ринків: результати 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidkryttia-novykh-rynkv-rezultaty-2022-roku>

5. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України: аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан та ін.]; за загальн. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2024. 104 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.03>

6. Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: розпорядження КМУ від 15 листопада 2024 року №1163-Р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

7. Verheliuk, Y., & Hantsiak, M. (2024). Державні гарантії в контексті забезпечення боргової безпеки. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 2(14), 95–102. Retrieved із <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/311>

8. Андрос С.В. Фінансовий механізм функціонування підприємств агропромислового комплексу та забезпечення доступності кредитних ресурсів. Економіка: реалії часу. 2024. №2(72). С.13–23. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No2/13.pdf>

9. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Кредитування сільського господарства. 2024 рік. <https://minagro.gov.ua/napryamki/kredituvannya/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk-u-2023-roci>

10. Рябініна, Н. О. (2024). Пріоритетні напрями стимулювання розвитку агропромислової сфери України. Продовольчі ресурси. 12(22), 266–277. URL: <https://doi.org/10.31073/foodresources2024-22-26>

11. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024. №4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

1. KSE Agrocenter, Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review, Issue 3, URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf>

2. Neyter R., Zorya S., Mulyar O. Zbytky, vtraty ta potrebnosti silskoho hospodarstva cherez povnomasshtabne vtorhnennya. 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf

3. World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, Rapid Damage and Needs Assessment, World Bank Group, March 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>

4. Vidkryttia novykh rynkv: rezultaty 2022 roku. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidkryttia-novykh-rynkv-rezultaty-2022-roku>

5. Sobkevych O.V., Shevchenko A.V., Rusan V.M. ta in. Priorytety rozvytku realnoho sektora v umovakh viyny ta povoyennoho vidnovlennya ekonomiky Ukrainy: analitychnyi dopovid. Kyiv: NISD, 2024. 104 s. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.03>

6. Stratehiya rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytoriy v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennya operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsiyi u 2025-2027 rokakh: rozporядzhennya KМУ від 15 lystopada 2024 roku №1163-R. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

7. Verheliuk Y., Hantsiak M. Derzhavni harantiyi v konteksti zabezpechennya borhovoyi bezpeky. Yevropeiskyi naukovi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsiy, 2024, 2(14), 95–102. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/311>

8. Andros S.V. Finansovi mekhanizmy funktsionuvannya pidpriyemstv ahropromyslovoho kompleksu ta zabezpechennya dostupnosti kredytnykh resursiv. Ekonomika: realiyi chasu, 2024, №2(72), s.13–23. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No2/13.pdf>

9. Ministerstvo ahramnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Kredytuvannya silskoho hospodarstva, 2024 rik. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/kredituvannya/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk-u-2023-roci>

10. Ryabinina N.O. Priorytetni napryamy stymulyuvannya rozvytku ahropromyslovoi sfery Ukrainy. Prodovolchi resursy, 2024, 12(22), 266–277. URL: <https://doi.org/10.31073/foodresources2024-22-26>

11. Pro Derzhavnyi byudzheth Ukrainy na 2025 rik: Zakon Ukrainy vid 19.11.2024 r. №4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>